

Vérvádhisztéria a Teleki téren

1946. május 8-án a józsefvárosi Teleki téren tömeghisztéria tört ki a piacon vásárló emberek között. Öten valószínűleg romlott disznósajtot ettek és rosszul lettek. A mentőautó kiérkezésekor szinte önkívületi állapotban azt kiabálták, hogy gyermekhús volt az ételben, ami nagy visszhangot keltett. Röviddel ezután a vád felbukkant a szomszédos kerületekben is, Újpesten például a virsliben „gyermekkörmöket” találtak, amit a szóbeszéd szerint Pesten, a Lázár utca 8. számú házban tölthettek. Kőbányán tudni vélték, hogy a Dob utca 7. alatt gyermekhús-szalámigyár működik.¹ A Világ című napilap 1946. május 9-i száma „Ostoba rémhírek gyermekek eltüntetéséről” közölt cikket a második oldalon. „A fővárosban néhány nap óta fantasztikumában is újszerű rémhírt adnak szájról szájra. A rémhírek terjesztői azt a valótlanúságot terjesztik, hogy a főváros utcáiról naponta tűnnek el a kisgyermek, akiket egy bűnszövetkezet rabol el, gyilkol meg és húsárúvá dolgozza fel, majd forgalomba hoz a feketepiacon. Jellemző, hogy az elmebaj határát súroló rémhír sok embernél hitelre talált és különösen a kültelken valóságos pánikot okozott az anyák között. A szülők közül sokan a rendőrséghez fordultak megbízható védőkíséretért gyermekeik számára.

A főkapitányság bűnügyi osztályának vezetője, valamint a detektívfőnök kérdéseinkre a leghatározottabban cáfolta meg a híreszteléseket. Dr. Knapik József detektívfőnök ezúton is közli a lakossággal, hogy az utóbbi hónapokban egyetlen gyermekeltűnés sem fordult elő és egyetlen gyermekgyilkosság sem történt. Budapest közbiztonsága örömdetesesen javul, tehát a szülők egészen nyugodtan elengedhetik gyermekeiket a játszóterekre, az utcára.”

Hogyan kaptak lábra ezek a képtelen, antiszemita rémhírek Budapesten, alig egy évvel a második világháború vége után, azután, hogy a holokausztnak több mint félmillió magyar zsidó esett áldozatul? A kérdés már a kortársakat is foglalkoztatta, különös tekintettel arra, hogy már aznap lincseléshez vezetett a szomszédos pesti kerületben, a Ferencvárosban, majd pedig elterjedt az országban, és több helyen ürügyül szolgált a deportálásból visszatért zsidók ellen végrehajtott pogromokra és népítéletekre. De azóta sem született érdemi, a különböző okokat és előzményeket egyaránt figyelembe vevő magyarázat a történetekre. Ezeket már a korabeli sajtó legnagyobb része is elhallgatta, a „céhbeli” történészek pedig 1995-ig (!) figyelemre sem méltatták. Amennyiben nem elégszünk meg azzal a válasszal, hogy „nem érdemes boncolgatni az okokat, hiszen a primitív tömeg mindig ilyen volt Magyarországon”, ami Závada Pál: Egy piaci nap című, az 1946. május 23-i kunmadarasi vérvadás pogromról írt, 2016-ban megjelent regényének summázata, mindenképpen érdemes közelebbről szemügyre venni a korabeli politikai folyamatokat, és ezek tömeglélektani

hatását a náci és a nyilas antiszemitizmus fertőzéséből csak félig-meddig magához tért közvéleményre.

Ismeretes, hogy a holokauszt túlélői a lakóhelyükre visszatérve meglehetősen ellenséges, súlyos gazdasági és politikai konfliktusokkal terhelt, szovjet megszállással, nyomorral és egyre növekvő inflációval küzdő közegbe érkeztek. Az újonnan alakult, tapasztalatlan rendőrséget kézben tartó, a népbíróságokra meghatározó befolyást gyakorló és a szovjet hatóságok által támogatott Magyar Kommunista Párt ahelyett, hogy enyhíteni igyekezett volna a feszültséget, tudatosan élte azt, igyekezett saját politikai céljaira felhasználni a zsidók elleni indulatokat, a szociális demagógia célkeresztjébe állítva őket.

USZÍTÓ RAZZIÁK

Az MKP, Rákosi Mátvás kezdeményezésére, a Központi Vezetőség egyetértésével 1945 augusztusában döntött úgy, hogy a megtartandó országgyűlési választások kampányában kiemelten foglalkozik a feketekereskedelem és a spekuláció elleni harccal, tekintettel a háborús veszteségek miatt keletkezett áruhiányra, az általános nyomorra és az egyre növekvő inflációra. A kommunisták szociális demagógiára alapozott politikájuktól azt várták, hogy az MKP elsőpró győzelmet arat majd a nemzetgyűlési választásokon, Rákosi több levelet írt erről Moszkvába, Sztálinnak. Az MKP új politikai irányvonalát nem csak a plakátjai jelezték („Lakat alá a feketézőkkel!” „Börtönbe az árdrágítókkal!” „Az MKP ökle lesújt a feketézőkre!”) de a jogalkotás is: a Magyar Közlöny 1945. augusztus 19-i számában közzétett 6730/1945. ME sz. rendelet alapján az árdrágítóra, „ha cselekményével a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztette”, akár halálbüntetés kiszabását is kérhette az ügyészség. Ezt az irgalmatlan szigort az MKP saját népszerűsítésére használta fel a választások előtt, amit a Szabad Nép 1945. október második számában olvasható jelszó is tükröz: „Gyülölöd a spekulánsokat és a feketézőket? Írd alá halálos ítéletüket, szavazz a 3-as listára!”

Már a kortársak számára is nyilvánvaló volt, hogy a feketézők és spekulánsok elleni kommunista kampány, melynek célkeresztjében kezdettől fogva a holokausztot túlélő „seftelő zsidók” álltak, gazdasági szempontból értelmetlen, viszont felszítja a tömegek lappangó az antiszemita indulatait. „Az árdrágítók állandó bűnbakjai voltak a korabeli rendszernek, a hivatalos álláspont és a közvélemény szerint is ők idézték elő manipulációikkal a folyamatos áruhiányt, miattuk emelkedtek napról napra az árak. A hatóságok az infláció és az áruhiány miatti áremelkedéseknek mesterségesen próbáltak gátat szabni. A rendeletekben megszabták az adott árucikk kötelező nagykereskedelmi árát. Például az 1945. augusztusi ármaximálás idején a nagykereskedelmi árhoz legfeljebb 30%-os hasznot tehetek hozzá a kiskereskedők. Figyelembe véve a gyorsan értéktelenedő pénzt, ezek a rendelkezések éles ellentétben álltak a kereske-

dők, piaci árusok, kistermelők érdekeivel, akik a munkájukból próbáltak megélni, és természetesen szeretettek volna némi haszonra is szert tenni.”²

Az árdrágító spekulánsok, a „nyomor vámszedői” elleni harc frontvonalát a Teleki téren, a deportálásból visszatért zsidó őszerekek és zsidókereskedők bódéi előtt húzódtak. A gazdasági rendőrség kiemelt figyelmet szentelt a „spekuláns elemeknek”, sorozatos razzikiakat hajtott végre a Külső-Józsefvárosban is. „Budapesten 1945-ben a razzikiak sem maradtak el. A cél a ’kétes elemek’, a ’csempészbándák’ és a ’spekulánsok’ lefogása volt. Szeptember 28-án 1500 ’munkakerülőt, feketézőt és más alvilági bűnözőt’ szedett össze a rendőrség a Teleki téri és a Garai téri razzikián. A nagyszabású akció során 600 rendőr, 600 orosz katona és 300 detektív 1500 ’feketézőt, tolvajt és munkakerülőt’ gyűjtött be. A razzia nagyságrendjét a kivezényelt karhatalmista létszáma mellett Farkas Mihály belügyminisztériumi államtitkár és Sólyom László rendőrkapitány jelenléte is jelezte.”³

1945-ben nyarán megszervezte felállított külön bíróságok, az ún. uzsorabíróságok kezdték meg újra a működésüket, az árdrágító visszaélések, a közellátás érdekeit veszélyeztető, valamint a fizetési eszközökkel elkövetett bűncselekmények megtorlására. Ez egy 1920-ban elfogadott törvénycikk alapján megalakított, két bíróból és egy szakértőből alakított tanács volt, mely gyorsított eljárással ítélt, és ítélete ellen fellebbezni sem lehetett. Az „uzsorabíróság” elé állított vádlottak között az 1920-as évek elején, és 1945-ben is sok volt az izraelita vallású. A kereskedők között többségben voltak a zsidók, már csak ezért is őket követték az olyan bűncselekményeket, mint a lánckereskedelemt, az árdrágítás, az árurejtegetés, az árdrágítás. Ezekben az ügyekben a gazdasági rendőrség járt el. Nyomozói inkognitóban próbavásárlásokat végeztek az üzletekben és a csarnokokban. Az ellenőrzéseken lebukott kereskedők árúját lefoglalták, és többnyire a Közellátási Hivatal raktáraiba szállították.

Az MKP 1945 augusztusától megjelenő plakátjai, a piacokon, különösen a Teleki téren végrehajtott sorozatos razzikiak, az uzsorabíróságok felállítása egyértelműen megerősítették a zsidóellenes előítéleteket és az antiszemita sztereotípiákat.

„A zsidóellenes vádak a dogmák és a hozzájuk kapcsolódó mítoszok tartozéka-ként vertek gyökeret a keresztények lelkében. Ezen az sem változtatott, hogy Krisztus maga, továbbá az összes apostol és Szűz Mária is idealizált zsidók voltak. A valóságos zsidók mégis az ártatlanokat fenyegető ’gonosz atya’ képében tűntek fel, akik ugyanakkor a Sátánnal cimboráltak.” Leon Poliakov, a témáról szóló egyik standard kézikönyv szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy „a XV. századi Nyugat-Európában formálódó és két évszázad múlva már Kelet-Európában is meghonosodó legendákban a zsidók egyesítették az Ördög és a boszorkányok tulajdonságait.”⁴

A „gyermekrabló” zsidótól való félelem és szorongás XIX. és XX. században sem oszlott el. „De amikor a boszorkányok és a démonok eltűntek, a Zsidó, mint olyan, megmaradt. A gonosz legállandóbb szimbólumává vált, melyet a kereszténység valaha is ismert. Azt mondhatjuk, hogy szociokulturális kontextusból egységesnek tekintve a keresztény világot, a Zsidó mítosza ugyanazt a funkciót töltötte be mind szociológiai, mind pszichológiai szempontból: lehetővé tette a különbségtételt a Jó és a Rossz,

a Tiszta és a Tisztátalan között, a szóban forgó társadalom és aközött, ami nem volt az. Szociológiai szempontból a zsidók mindenekelőtt marginális csoportot képeztek, mely lehetővé tette a társadalomnak, hogy megvonja saját határait.”⁵

Magyarországon a „gonosz uzorás Zsidó” figuráját évtizedeken keresztül a Teleki téri ószeres testesítette meg. Gyűlöletesnek ábrázolt alakja kiemelt szerepet játszott a nyilas propagandában, és a Külső-Józsefvárosban már a harmincas évek végén sorozatos razziákat hajtott végre a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság) detektívjei, akik őrizetbe vették és internálták az idegen és kétes állampolgárságú zsidókat.

1940. október 3-án a *Pesti Újság*, már nyilaskereszttel a címlapon, Zsidótörvény a Teleki téren címmel közölte Kuhajda Vilmos munkás, a Nyilaskeresztes Párt országgyűlési képviselőjének parlamenti felszólalását. A nyilas képviselő név szerint szólított fel egyes zsidó kereskedők internálására:

„...Annak idején nagy örömet keltett a hír, hogy a kormány kitelepíti a Teleki térről a zsidó kereskedőket, ami azóta egy ’kisebb részletében’ meg is történt. Ez a kitelepítés azonban igen keveset változtatott a keresztény árusok sorsán, sőt, rontott a helyzetükön. A zsidótörvény előtt az volt a helyzet a Teleki téren, hogy a keresztény és zsidó árusok vegyesen árulták portékájukat. A zsidótörvény után a Teleki téri zsidó kereskedők a Teleki teret szegélyező házak üzlethelyiségeibe húzódtak vissza. A nagyobb üzletekből két-három üzletet csináltak és minden árat megfizettek, hogy helyiséghez jussanak... A jámbor látogató zsidó Maginot-vonallal találja magát szemben. Mondanunk sem kell, hogy a Teleki térről kitelepített zsidóság – amely a környező utcákban és házakban helyezkedett el –, mindent elkövet, hogy gazdaságilag tönkretegye a keresztény bódésokat.

Hajlandóak lemondani a haszonról, vagontételekben vásárolják fel az árut, így olcsóbban jutnak hozzá, így bojkottálják a keresztény árusokat... A Teleki téri zsidó élelmiszerkereskedelem jelenleg a Teleki-téri kávéházban játszódik le, melyet átalakítottak és ahol jelenleg az alábbi öt élelmiszerkereskedő működik: Epstein Bernát gyümölcsös, Hock Gyula hentes, Méth Kálmán tojásos, Steiner haláros és Kohn gyümölcsös. Az ő vezetésük alatt működnek a Teleki téri zsidó kereskedelem legjellegzetesebb alakjai. Sokuknak még magyar állampolgársága sincs. A magyar nyelvet galíciai tájszólásban beszélik, és negyedévenként karavánként vándorolnak az idegenellenőrző hivatalba, az itt-tartózkodási engedély meghosszabbítása végett.”

A Villányi András vezette kommunista gazdasági rendőrség, mely 1945-46-ban még a Péter Gábor vezette politikai rendőrség gazdasági rendészeti osztályaként működött, sorozatos razziákat hajtott végre a „spekulánsok és árdrágítók” ellen a Teleki téren. A zsidó kereskedők és zaklatása, jó néhányuk internálása felidézte a második világháború előtti időszakot, amikor a „galíciai zsidó ószeres” rögzült ellenségkép, és a politikai antiszemitizmus állandó toposza volt. Abban, hogy a zsidó kereskedők kommunista stigmatizálása, illetve a bűnbakképzés a holokauszt után alig egy évvel ilyen elemi erővel hatott, nagy szerepet játszott az antiszemita propaganda még ele-

venen élő emléke mellett a világháború utáni rendkívüli nyomor, az áruhiány, és az egyre növekvő infláció.

1945 után a Teleki tér lett a fővárosi „feketepiac” központja, ugyanis az itt mindig is zajló használtruha-kereskedelmet felváltotta az általános cserekereskedelem. A régi pénz, a pengő rohamosan veszített az értékéből, a forgalomban lévő bankjegyek mennyisége 1945-ben már a 62-szeresére nőtt. December 19-én hajtották végre a bankjegydézmát, majd 1946 januárjában bevezették az adópengőt. Az adót adópengőben rótták ki, de pengőben kellett megfizetni a pénzromlás mértéknek megfelelően. Jellemző, hogy ekkoriban a fegyveres rablók sem becsülték a pénzt. Ezért áldozataik tárcáját meghagyták, viszont levetkőztették őket, és értékesebb ruhadarabjaikat vették el. Ilyen gazdasági viszonyok között az alapvető szükségleti cikkeket, a jegyrendszerrel biztosított szűkös fejadagon felüli élelmiszert és ruhaneműt elsősorban a Teleki téren lehetett beszerezni, mégpedig aranyért, vagy külföldi valutáért, de ezek használata büntetendő spekulációnak minősült. A gazdasági rendőrség által őrizetbe vett kereskedőknél rendre találtak dollárt vagy aranyat, s ez elegendő alapot szolgáltatott az internálásukhoz.

Az MKP 1945 tavaszától kezdve a sajtójában, nyilvános megnyilatkozásaiban ragaszkodott az antifaszizmushoz, sorozatosan göngyöltette fel a „fasiszta összeesküvéseket”, mindenütt rejtőzködő nyilasokat keresett, illetve a régi rend képviselőinek aknamunkáját próbálta felderíteni. Ehhez már csak azért is ragaszkodott, mert politikai ellenfeleit e retorika segítségével „vadászta le”, iktatta ki a közéletből. Ugyanakkor a politikai harcok során igyekezett megnyerni az antiszemita érzelmű embereket is. Ezért vett fel a soraiba „megtévedt kisnyilasokat”, és lépett fel gátlástalanul a „zsidó spekulánsok” ellen.

A nyilvánvaló ellentmondás időről időre felszínre hozta a tömegekben az elfojtott indulatokat. A többé-kevésbé tudatosan előidézett válsághelyzetekben „kirobbant a népharag”, és a zsidók ellen fordult. Abban, hogy ezekben a „kitörésekben” megjelent a hagyományos vérvád is, vagyis hogy a zsidók gyermekeket rabolnak, hogy vérüket rituális célra használják fel, az 1944-es előzmények ismeretében nem meglepő. Akkor, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a nácik által megszállt Magyarország a második világháborúban Hitler szövetségeseiként újra csak a vesztes oldalra került, a hivatalos propaganda bevetette a radikális antiszemiták „csodafegyverét”, a bűnbakképzés leghatékonyabb pszichológiai eszközét, a vérvádat. 1944. május végén jelent meg a *Harc* című hetilap első száma, a „magyar Stürmer” melyet a Bosnyák Zoltán „Zsidókérdést Kutató Magyar Intézete” adott ki. Korabeli beszámoló szerint az 50 ezer példányban megjelenő újság első száma egy órán belül elfogyott, a lapot Budapesten szabályosan kitépték az eladók kezéből. Az 1944. december közepéig megjelenő uszító újság minden száma közölt cikkeket Tiszaeszlárról és a „gyermekgyilkos” zsidókról. A téma gyakran szerepelt az 1940-ben 200 ezer példányban (!) eladott uszító nyilas bulvárlapban, a *Pesti Újságban* és az *Egyedül Vagyunk* című népszerű hetilapban is. Vagyis a zsidó származású kommunisták által az „üzérkedő” zsidók ellen hangolt tömegeknek a fővárosban volt honnan meríteni a fantazmagóriákat.

HISZTÉRIÁK ÉS ERŐSZAKOS TÜNTETÉSEK

A vérvád, „klasszikus” formájában, dokumentáltan először Kaposváron bukkant fel az 1945-ös nemzetgyűlési választások után. November 4-én uszító, antiszemita röpcédulákat szórtak szét a városban, ahol néhány nappal azelőtt eltűnt a városból egy kisgyermek. Születi újsághirdetésben igyekeztek felkutatni, de végül csak a holttestét találták meg egy csatornában. Elterjedt a városban, hogy az antiszemita röplapokat a választás napján városba érkezett rendőrök hozták magukkal és szórták szét, majd nem sokkal ezután őrizetbe is vették az állítólagos terjesztőket, akik „véletlenül” épp a Független Kisgazdapárt aktivistái voltak. Annak ellenére, hogy a helyi közvéleményben, a deportálásból visszatért zsidók legnagyobb rémületére, lábra kapott a szóbeszéd, hogy a zsidók „vérét vették” a vízből kifogott, szerencsétlenül járt kisfiúnak, „hogy a templomukat felszenteljük vele”, összetűzésre nem került sor. A helybeliek fegyelmezetten viselték azt is, hogy a népbíróság az állítólagos röplapterjesztőket súlyos börtönbüntetésre ítélte.⁶

Bizonyos, hogy a vérvád, legalábbis transzformálódott, általános bűnbakképző formájában, szerepet játszott a napokkal később, Kelet-Magyarországon kirobbant összetűzésben is. Hajdúszoboszlón a polgármester 1945. november 7-én utasítást adott, hogy vegyék le Rákosi Mátyás képét és az őt dicsőítő feliratot az „orosz diadalkapuról”. Tiltakozásul a helyi párttitkár, Gyurkó Ferenc vezetésével mintegy háromszáz helybeli kommunista felvonult a városházára és boxerrel arcon ütötték, súlyosan megsebesítették a kisgazda polgármestert. Zavargások törtek ki, a kommunisták összeverekedtek a kisgazdákkal és a parasztpártiakkal. Majd együtt fordultak a heti vásáron áruló zsidók ellen, megverték őket, kifosztották a boltjaikat és a lakásaikat. A szoboszlói Nemzeti Bizottság nyugalomra intő felhívása felhívta a város népét, hogy „tartózkodjék a köznyugalmat zavaró hírek terjesztésétől, azoknak hitelt ne adjon, a rémhírterjesztőket adja a hatóság kezére”.⁷

1945 utolsó hónapjaiban az elvesztett háborúért, a szovjet megszálló katonák garázdálkodásaiért, a nyomorért és az áruhiányért, a romló közbiztonságért és az inflációért a tömegek egyre inkább a holokausztot túlélt, illetve a deportálásból visszatért, elvesztett javaikat visszaigénylő zsidókat tették felelőssé. Ebben szerepet játszott a zsidó származású, de a zsidóságot megtagadó vezetők irányítása alatt álló Magyar Kommunista Párt, mely ebben a helyzetben az antiszemitizmus szításával, és a katolikus egyház elleni támadásaival már a korlátlan hatalom megszerzésére törekedett. A nyilvánosan nem vállalt, de hatékony kommunista demagógia bátorította a közigazgatást, és visszhangot keltett a gyári munkások között is. „A helyi hatóságok nemcsak hogy a hazatért deportáltak jogos követeléseit utasították el, hanem a zsidók alkalmazása ellen is határozatot hoztak. Ez történt például az egyik kispesti gyárban, ahol a dolgozók (1945 decemberében) az összes zsidó alkalmazott azonnali elbocsátását követelték.”⁸

De a színházlátogatóktól sem állt távol az antiszemitizmus. A sajtó beszámolt arról, hogy december végén több alkalommal botrány tört ki a Nemzeti Színházban

G. B. Shaw Szent Johanna című darabjának előadása közben. A nézők egy csoportja rendszeresen zajos tetszésnyilvánítással fogadta az ún. sátorjelenetben elhangzó zsidóellenes mondatokat. Az egyik előadáson verekedés tört ki, amely az utcán is folytatódott.⁹

Az újságok közleményeiből nehéz megállapítani, hogy a Nagykörúton 1946. február 10-én kitört antiszemita zavargás valóban összefüggésbe volt-e hozható a katolikus egyházzal. Rákosi Máttyás az MKP az 1945. november 4-i vereségét a nemzetgyűlési választásokon Mindszenty József három nappal előbb kiadott pásztorlevelének tulajdonította, ezért a kommunista propaganda őt többek között azzal is megvádolta, hogy zsidógyűlölő. Vagyis, bár az emberekből bizonyára kitört a felhalmozódott indulat, nehezen hihető, hogy ilyen politikai jelszavakkal nyilvánult meg.

„A napilapok beszámoltak a budapesti rendőrkapitányság politikai osztályának közleményéről, mely szerint Mindszenty József hercegprímás prédikációja után antiszemita zavargás volt Pesten. Az Örömmadás templomból (IX. kerület) távozó körülbelül 300 fős tömeg az Üllői úton és a Nagykörúton vonult fel. A zsidóellenes rigmusokat kiabáló tüntetők a háborús bűnösként kivégzett nyilas pártvezetőt, Szálasi Ferencet és a zsidótörvényeket bevezető Imrédy Bélát éltették. A Royal szállónál rátámadtak a járőrekre és a tömegverekedést a kivonuló rendőrségnek kellett megakadályoznia. Négy randalírozót letartóztattak.”¹⁰

Rákosi Máttyás, az MKP főtitkára 1946. február 16-án, a Sportcsarnokban tartott beszédében ismertette pártja követeléseit, és meghirdette a kommunisták által kezdeményezett tömegmozgalom akcióprogramját. Ettől kezdve országwide gyűléseket és tömegtüntetéseket tartottak a kommunisták, „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” jelszóval. Ezek a megmozdulások azonban, különösen Kelet-Magyarországon, gyakran „kifolytak” a pártszervezetek kezéből, és antiszemita irányba terelődtek. Február 23-án Ózdon elterjedt a híre annak, hogy egy helyi kommunista vezető (egykori nyilas párttag) ellen merénylet követettek el. Csak azután derült ki, hogy semmi sem történt, amikor a munkások már megrohmozták és kirabolták a zsidó házakat, üzleteket. „A rend megbomlása kilengésekhez vezetett, a tüntetés tömegverekedéssé fajult. Sőt, még az is előfordult, hogy a tüntetők egy része átmenetileg jobboldali befolyás alá került, vagy egyenesen jobboldali, fasiszta provokációk áldozatául esett”, olvasható egy 1975-ben kiadott, de még most is használható monográfiában.¹¹

A kommunisták a „reakció” elleni kampányt összekötötték a feketéző spekulánsok elleni harccal. Békéscsabán, a márciusi, antiszemita megmozdulássá fajult népmegmozdulás a „feketézők és a szabotáló gyárosok” ellen is irányult. Néhány városi tisztviselőn kívül „zsidókat, kommunistákat és papokat” bántalmaztak, amit rendőrség tétlenül nézett.¹²

A Szentesz közeli Szegváron, ahol a helybeliek több mint két év múlva egy fiatal lány halála után a kevés ott maradt zsidók egyikét, Klein Viktort vádolták meg rituális gyilkosság elkövetésével, 1946. március 7-én „kirobbanás történt zendülés alakjában”. Az erőszakos kommunista tüntetők elkergették a papokat és az apácákat, megverték és elűzték „a község közismert feketézőit”. A szomszédos Mindszentben

„felszólították a zsidókat, hogy ha nem hagyják el a falut huszonnégyszáz órán belül, népbírórság elé kerülnek. Megengedték nekik, hogy személyenként öt kilós csomagot vigyenek magukkal.”¹³

EGY LINCSELÉS TÖRTÉNETE

Ilyen előzmények után tört ki 1946. május 8-án a Józsefvárosban, a Teleki téren a nagyszabású vérvádhisztéria, melynek híre szétfutott, és sokfelé visszhangra talált, ami újabb megmozdulásokat váltott ki, elsősorban Kelet-Magyarországon. És még ezen a napon a szomszédos pesti kerületben, a Ferencvárosban pogromra is sorkerült, melynek áldozata egy házaló zsidó kereskedő, egy Teleki téri ószeres volt. Molnár Lajos és a rá támadó asszonyok történetét Pető Andrea levéltári források alapján részletesen dolgozta fel.¹⁴

Íme a legrészletesebb, de több szempontból eltorzított, „politikailag orientált” tudósítás az eseményről, mely a Világ című napilap 1946. május 10-i számában, az utolsó oldalon jelent meg.

Felizgatott tömeg véresre vert egy gyári munkást a Gubacsi-úton
Nyilas hangulatkeltés egy ostoba rémhír mögött

A főkapitányság bünyügyi osztályának vezetője a legerélyesebben megcáfolta azokat a rémhíreket, melyek szerint a fővárosban gyermekhúst árusítanak.

Szerda délután a rémhírterjesztés majdnem halálos áldozatot követelt. A Timót utca és a Gubacsi út kereszteződésénél egy öregasszony elkiáltotta magát: „Ott megy a gyerekek gyilkosa!” és rámutatott Molnár Lajos gyári munkásra. Pillanatok alatt tömeg gyűlt köréje és ütni kezdte. Több rendőr sietett a helyszínre, de a rémhírektől felizgatott tömeget nem tudták szétoszlatni. Molnár ekkor már több sebből vérzett.

László Árpád rendőrhadnagy intézkedésére Molnárt bekísérték a 32-es örszobára, hogy ott kihallgassák. Ennek villámgyorsan híre ment a környéken, de az őrizetbe vétel tényét úgy adták szájról szájra, hogy elfogták a „gyermekmészároló zsidókat”.

A tömeg körülvette a rendőrszobát és Molnár kiadatását követelte. A rendőrök több lövést adtak le a levegőbe, de a tömeget ezzel nem sikerült szétoszlatni, úgyhogy a rendőr főparancsnokságtól kellett riadóautón erősítést kérni. A megérkezett rendőrök hozzáálltak a tömeg szétoszlatásához, de a tömeg megrohanta a kocsikat és ordítani kezdett: „Halál a gyermekgyilkos zsidókra!”

Időközben megérkeztek a helyszínre a politikai rendőrség nyomozói is és az ordítózkodók közül többet őrizetbe vettek. Megérkeztek a mentők és Molnárt feltették a mentőkocsiba. Valaki elkiáltotta magát: „Ezt a Molnárt azelőtt Weissnek hívták!” A valósággal hisztériás asszonyok erre közáport zúdítottak a mentőautóra, becsmélő kijelentéseket tettek a mentőkre, és meg akarták lincselni a mentőorvosokat is.

A mentők csak erős rendőri kísérettel tudták a Szent István kórházba szállítani a fantasztikus rémhír áldozatát. Értesülésünk szerint a politikai rendészeti osztálya a bűnügyi osztállyal karöltve folytatja a nyomozást.

Petrovics Béla

A Supka Géza napilapjában, a Világban megjelent cikket érdemes összevetni a többi újságban megjelent híradásokkal, és a 2006-ban megjelent tanulmánnyal, mely idéz az eset kapcsán indított népbíróági eljárás dokumentumaiból. Néhány alapvető kérdésben nincs egyetértés. Mi volt Molnár Lajos foglalkozása? Honnan indult el és miért? Mit keresett a Gubacsi úton, illetve az Illatos úton? Hol történt a „felismerési jelenet”, és pontosan hogyan?

Azt, hogy Molnár Lajos „gyári munkás” volt, olvashatjuk a Világosság című szociáldemokrata napilap május 11-i számában is, melyben „Örült rémhír örült következményei” címmel jelent meg. Itt még azt is állították, hogy Pesterzsébeten szintén megtámadtak két embert, „Tóth Miklós szobafestőt és Elek József napszámost”. Ugyanakkor a lap május 19-i száma közölte, hogy „Elfogták a gyermekrablási rémhírek egyik terjesztőjét, dr. Várhegyi Sándor 41 éves vámszaki főtisztet.”

A Magyar Nemzet május 10-én megjelent „apróbetűs” cikkének címe ennek el-
lentmond: „Véresre vertek egy gyermekgyilkossággal megvádolt ószeres”. A lapban ugyanakkor részletet olvashatunk az áldozat rendőrségi vallomásából. Molnár „elő-
adta, hogy az Illatos út 5. számú házban nem egy kislány kedvéért járt, hanem aranyat akart beváltani. Erős rendőri kísérettel vitték az Illatos út 5. számú házba, ahol bebi-
zonyosodott, hogy valóban aranybeváltás miatt járt az ószeres ott.”

Ugyanezen a napon A Szabad Nép „Megszervezett antiszemita, fasiszta tüntetésről” és „központilag irányított rémhírterjesztő hadjáratról” írt, „gyermekgyilkosság meséjével”. A kommunista lap szerint az Illatos út 5. számú ház előtt történt a pogrom. A lakók „azzal vádolták Molnár János ószerest, hogy a Boráros tér 2. sz. lakására kisgyerekeket csal fel.” Két nap múlva a Szabad Népben Fehér Klára rávilágított arra, hogy mi okozta az eseményeket, de már változtatott az áldozat foglalkozásán. Cikkének címei: „Többszörös gyilkosok, nyilasmentő apácák, feketéző fasiszták szervezetten terjesztik a gyermekrablás meséjét. Három munkás volt a lelketlen, aljas izgatás áldozata.” Az újságíró a „legerélyesebb megtorlást” követelte, mert „orosz katonák, zsidók, cigányok felé rázza az öklét a reakció, hogy a magyar dolgozó társadalmat üsse agyon vele”. A Jövendő című hetilap május 16-i száma, mely fényképet is közöl a Szent István kórházban fekvő, összevert Molnárról, nem említi a foglalkozását.

Pető Andrea tanulmányában nem egy, hanem két emberről ír, M. Lajosról és a testvéréről, W. Árpádról, akik üzleti úton jártak arrafelé, és „aranyvásárlással foglalkozó ószeresek” voltak. W. Árpádnak sikerült elmenekülni a vérvádtól felizgatott, támadó tömeg elől, mely így a társát verte eszméletlenre, majd áttörte a rendőrkor-
dont, és még az őt kórházba szállító mentőkocsi ablakát is beverte.

Érdeemes elemezni a Múltunk 2006. évi első számában Népbíróóság és vérvád az 1945 utáni Budapesten címmel megjelent, hosszú tanulmányt. Szerzője Pető Andrea, a Közép-Európai Egyetem oktatója. Munkájának megírását legalább egy hazai és két külföldi intézmény támogatta, és hét szakértő segítette a tanácsaival. Ez egyrészt azt érzékelteti, hogy „mérvadó történész körökben” milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a második világháború utáni antiszemitizmus témájának, másrészt azt is tükrözi, hogy a korabeli rendőrségi vizsgálatok, illetve a Népbíróóság politikailag tendenciózus tárgyalásai még mindig mennyire befolyásolják az utókor ítéletét.

Előre kell bocsátani, hogy Pető Andrea igencsak kritikusan szemléli a népbíróóságok működését, rámutat az Illatos úti pogromot követő eljárás súlyos hiányosságaira. Tanulmányának legalább a harmadát a népbíróósági gyakorlat és a magyar büntető-törvénykezés viszonyának elemzése teszi ki, a vonatkozó szakirodalom felhasználásával, és kitér a II. világháború utáni holland, belga, lengyel és osztrák felelősségre vonások sajátosságaira is. Mégis, a budapesti vérvádas pogrom terjedelmes hazai és külföldi szakirodalomra hivatkozó, nem kevesebb, mint 157 lábjegyzetet tartalmazó feldolgozása elfogadja a népbíróóság korabeli ítélkezési logikáját, azt az átpolitizált bűnbakképzést, ami a korabeli sajtóra, mindenekelőtt a Szabad Nép cikkeire is jellemző volt.

Konkrétan arról van szó, hogy a Múltunkban közölt tanulmány kritika nélkül átveszi a politikai rendőrség nyomozásának eredményét, azt, hogy a pogromhoz vezető vérvád terjesztésében meghatározó szerepet játszott az Illatos út 5/b ház megbízottja, Hankesz József, akit az ennek nyomán bekövetkezett lincselési kísérletért büntetőjogi felelősség terhelt. Én ebben az esetben is a tömegpszichológiai megközelítést preferálom, és alapjában véve vitatom a népbíróóság korabeli álláspontját.

Már az események visszhangjából is kitűnt, hogy az MKP irányvonalát már ekkor tükröző sajtó a „képtelen rémhírek” terjesztéséért azon nyomban felelősségre vonható bűnöst keresett, és a Világosság május 19-i száma már hírül is adta, hogy emiatt őrizetbe vették a „régí rend” egy képviselőjét, egy 41 éves „vámszaki főtisztet”. A Szabad Nép „többszörös gyilkosok, nyilasmentő apácák, feketézó fasiszták” aknamunkáját tette felelőssé a rémhírekért. Logikus volt, hogy a rendőrség találjon egy fasisztát, akit a vérvádért és a lincselési kísérletért felelőssé lehet tenni.

A népbíróósági dokumentumok alapján a következőképpen rekonstruálhatók az események. „Az Illatos út 5/b. lakói korábbi zsidóellenes előítéleteiket látták megerősítve, amikor a VIII. kerületből eltűnt egy kislány. 1946. május 4-én a kerületben mindenhol felolvasták azt a levelet, amelyet a kétségbeesett szülők, Cs. Márton és neje, József krt. 63. alatti lakosok 1946. április 16-án írtak. Ebben a IX. kerületi házmegebízottak irodavezetőjének írt levélben arra kérték a tömbbizalmikat, hogy ha látják elveszett négyéves kislányukat, akiről a levélben részletes személyleírást is adtak, jelentsék. Az Illatos út 5/b. lakói úgy vélték, és az akkori Budapesten ezzel nem voltak egyedül, hogy a gyerek eltűnéséért a holokausztért bosszút álló zsidók a felelősek, akik kolbászt készítenek az elrabolt gyerekekből. Ebben a hitükben megerősíthette őket, hogy – a vallomások szerint – a házbizalmi, a négy elemit végzett H. olyan

vészjósló hangon olvasta fel a körlevelet a gangon álló lakóknak, hogy azok rögtön gyerekhússal kolbászt töltő zsidókat láttak mindenhol. A házban lakó egyik kislány felismerni vélte az egyik, szerinte kislányok húsának beszerzésével foglalkozó férfit, akit az Illatos úti ház lakói megvertek. A kiszálló rendőrök a 32. sz. őrszobára előállították a megvert férfit, de a tömeg hangos zsidózás közepette meg akarta ostromolni az őrszobát, ezért az őrs védelmére karhatalmat vezényeltek ki. Az amúgy aranyfelvásárlással foglalkozó ószerest kihallgatása után, nem a legszerencsésebb rendőri közbelépéssel, szembesítésre visszavitték a házba, ahol a már korábban ugyanezen okból megvert férfit meglincseltek. A sérült férfi szállítására kiküldött mentő ablakait a tömeg bezúzta, de – súlyos állapotban – sikerült a Rókus Kórházba szállítani.”¹⁵

Ez a rendőrségi nyomozás alapján készült eseteírás megjelöli a május 8-i események felelősét, H-t, azaz Hankesz József házbizalmi. Az áldozat foglalkozását „aranyfelvásárlással ószeresként” jelöli meg. Molnár Lajost eszerint nem az utcán ismerték fel „gyermekrablóként”, hanem az Illatos út 5/b számú házban, ahova azért ment a testvérével együtt, valószínűleg a Teleki térről, hogy házaló kereskedőként használt ruhával kereskedjen. A nála megtalált arany azt jelezte, hogy az elszabadult infláció viszonyai között a nemesfémért vásárolt, és azt is kért a ruhákért.

Molnár Lajos a gyermekrabló „batyus zsidó” rettegett alakját testesítette meg a külső-ferencvárosi ház lakóinak szemében, W. Árpáddal, a testvérével együtt. Ennek az ősrégi hagyományban gyökerező rémképnek a felelevenítéséhez nem volt szükség a házbizalmi „vészjósló felolvasására”, a hisztéria kitörésében sokkal nagyobb szerepet játszott a holokauszt, majd a háború befejeződése után általánossá vált nyomor és infláció, no meg az MKP felelőtlen bűnbakképző politikája. Jellemző, hogy néhány a házban lakó nő a rendőrségi vallomások szerint Rákosinak adott ötleteket, „hogy tanítsa meg azt a piszkos zsidó fajtáját”. A vérvádnak hitelét adó asszonyok más aktuális kommentárokat is fűztek a terjedő rémhírekhez L. Lajosné szerint „május 4-től kezdve az Illatos úti házban ’állandó zsidózás’ kezdődött. A házban lakó nők, például B. Erzsébet és S. Lajosné arról beszélgettek: ’nem hogy fogytak volna, megszorodtak a zsidók’ és ’bosszút akarnak állni a keresztényeken, hogy elrabolják a gyerekeiket és kivégzik.’” Ettől kezdve arról beszéltek a házban lakó nők, Zs. Vilmosné, Sz. Józsefné, F. Istvánné, a B. lányok (Erzsébet és Irén), hogy „az eltűnt gyerekeket a zsidóasszonyok ölik meg. Ezen töltik ki a bosszújukat amiatt, hogy elveszítették a deportálások folytán a saját gyermekeiket.” A házban elhangzott az 1944-es nyilas propaganda által emlegetett hazugság is: „A zsidók most bosszút akarnak állni rajtunk.” A nyomozás során az egyik lakó, „az öntudatos ifjúkommunista” F. István megfenyegette pogromról elítélően tanúskodó nem antiszemitákat, hogy „ledobja őket az emeletről” mint „piszkos, aljas zsidópártolókat”.

Az egész házban antiszemita hangulat uralkodott: „azt is mondták, hogy azokat a zsidókat is el kellene vitetni, akik a házban vannak, mert amíg itt vannak, nem lesz tiszta a levegő”. Ezek, illetve a korábban, még a verekedés során elhangzott kijelentések („a zsidók a kommunisták, Rákosi Mátyás államminisztert és a zsidókat ki kellene irtani mind egy szálig, mert ők nem lettek kiirtva és most minket és a gyermekeinket

fogják kiirtani. Hitler rosszul tette, hogy egyet is meghagyott belőlük”; „minden rosszat az életben maradt zsidóknak köszönhetünk”) arra utalnak, hogy ebben az esetben jelentős szerepe volt a háború emlékének, az emlékek feldolgozásának (illetve fel nem dolgozásának). A szembenézés furcsa módjaként itt a büntudat és a félelem robbant ki a pogromban”, írja Pető Andrea.

A 1946. május 8-a és 15-e között lefolyt kihallgatásokon a rendőrség megvizsgálta a „vészjósló hangú”, négy elemít végzett házmezbizott, Hankesz József múltját, miután felmerült, hogy ő volt a vérvád terjesztője. A detektívek igencsak kompromittáló dolgokra bukkantak. Ez a „kisnyilas”, mielőtt az Illatos úton lett házmezbizott, ugyanezt a funkciót látta el Óbudán, a Flórián téren, egy bérházban, ahol házfelügyelő és LÉGŐ-parancsnok is volt. Ott több embert elhurcoltatott, két bujkáló szovjet katonát a németek kezére adott, pénzt és szexuális szolgáltatásokat zsarolt ki az ott bujkáló zsidó nőktől, és a fiával együtt kifosztott egy zsidó tulajdonban lévő csemegeboltot. Ennek ellenére május végén, miután a rendőrség kihallgatta, szabadon engedték. 1947. február 7-ére tűzték ki a pogromügy tárgyalását, és az ügy elsőrendű vádlottja Hankesz József volt. Ennyi idő múltán már végképp nem lehetett kideríteni a pontos tényeket a rémhírterjesztés és a lincselés ügyben, viszont a bíróság egyéb bűnei miatt öt évi börtönbüntetésre ítélte a volt házmezbizottat.

Nem kétséges, hogy Hankesz Józsefnek sok minden száradt a lelkén, hiszen a hozzá hasonló házfelügyelők a főváros ostroma és a nyilas uralom időszakában élet és halál urává váltak. De a vérvadás rémhírek 1946 májusi terjesztésében és az M. Lajos elleni lincselési kísérletben nem játszott szerepet. Ha ő lett volna a felelős a hisztériáért, az miért tört volna ki Pesterzsébeten, majd a Lehel téren is, és terjedt volna szélesebben az egész országban?

A Teleki téren kitört vérvád-hisztéria a magyar társadalom mély, akkut válságának megnyilvánulása volt, melyben a holokauszt, a nyomor, az infláció és az éhezés, továbbá az MKP cinikus és elhibázott politikája játszott szerepet. Utóbbi következtében meggyökeresedett, tartalommal töltődött fel a „kommunista zsidó” alakja, és a magyar közvélemény egy részében még az ötvenes években is elevenen élt a „batus Rákosi” sztereotípiája.

JEGYZETEK

- 1 1946.05.08-09. Budapest
A fővárosban megállíthatatlanul terjed a vérvadás hisztéria.
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek
- 2 Molnár János: Razziák a fővárosban – A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk*, 2010/4 53. old.
- 3 Polák György: Csapás a feketekezeskedelemre. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945 után *Korrajz* 2002. A XX. Század Intézet évkönyve, 133 old.

- 4 Leon Poliakov: Histoire de l'antisemitisme , 1955, Paris Calman-Levy
- 5 Saul Friedlander: Histoire et Psychoanalyse. Seuil, 1975. p. 163.
- 6 Lásd részletesen Pelle János: Vértámadás és Népbíróság – Kaposvár 1945-ben In: Somogy negyedévi irodalmi folyóirat, 2019/3-as szám.
- 7 Lásd Pelle János: Az utolsó vérvádak – Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből, Budapest, 1996, 113-114 old.
- 8 R. L. Braham: A népiártás politikája – a holokauszt Magyarországon Park Könyvkiadó, 2015 II. kötet., 1505 old.
- 9 1945. 12. Budapest *Antiszemita tüntetés és verekedés a Nemzeti Színházban.*
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek
- 10 *Zsidóellenes tüntetés és verekedés a Royal szállónál*
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&layout_id=27&Itemid=218&layout=datawiz-map&tmpl=datawiz
- 11 Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, 1945-1947 Kossuth, 1975 178 old.
- 12 Standeiszky Éva: Antiszemitizmusok Argumentum, 2007, 140 old.
- 13 Vértámadás üzenete Minoritás könyvek, 1996 38 old.
- 14 Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten Múltunk 2006/1
- 15 Pető Andrea, Múltunk 2006/1 46 old.

Kiállítási plakát (1924)